

berekesztett körmondadatai azonban prózában is érzékeltethetők, méghozzá oly módon, hogy a kifejezés pontossága nem szenved csorbát sor- vagy szótagkényszer miatt. Természetesen egy pillanatra sem kívánjuk azt állítani, hogy a prózafordítás a versesnél hűbb volna, vagy hogy ne volna lehetséges Lope de Vega szövegét vonzó módon verses formában magyarra fordítani. Itt és most azonban az volt a célunk, hogy a magyar szöveg – néhány kivételtől eltekintve – szómagyarázó jegyzetek és a XVII. századi spanyol kifejezésekre történő hivatkozások nélkül is következetes és érthető legyen, s hogy az egzakt színház- vagy esztétikatörténeti szempontú értelmezést lehetőség szerint ne vezesse félre formakényszer miatt választott műfordítói megoldás. A latinos mondat-szerkesztés miatt gyakorta enigmatikus szintaxist az ARTE NUEVO értelmezői több helyen eltérően fejtik föl – fordításunkban a kétértelműség hatását lehetőség szerint minél jobban megőrizve a legidőtállóbbnak bizonyult magyarázatokat vettük alapul a magyar szöveg elkészítése során.

A bevezető tanulmány, a magyarázó jegyzetek és a fordítás – melynek elkészítésére egykori tanárom, Fodor Géza biztatott – az ARTE NUEVO Juana de José Prades (Madrid, CSIC, 1971), Juan Manuel Rozas (Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, Alicante, 2003) és Enrique García Santo-Tomás (Cátedra, Madrid, 2006) szerkesztette kommentált kiadásai alapján készült.

Lope de Vega

A KOMÉDIAÍRÁS ÚJ MŰVÉSZETE NAPJAINKBAN

Végh Dániel fordítása

Megbízottok, nemes spanyol elmék – jeles társaságotok, az Akadémia hamarosan felülmúlja az itáliait, melyet, megirigyelvén a görögökét, Averno tava mellett maga Cicero illetett ezzel a névvel, s magát az athénit, ahol a Lükeionban bölcselők díszes társasága gyűlt egybe –; megbízottok, hogy írjak olyan ARS COMEDIAE-t, ami a közönség stílusából indul ki.

Könnyűnek tűnhet ez a feladat, s könnyű is volna bármelyikőtöknek, aki kevés *comediát* írt, ám sokat tud a komédiaírás művészetéről és mindarról, amiben jómagam járatlan vagyok, hiszen darabjaimat nem e művészet szerint írtam meg.

Nem mintha ne ismerném a szabályokat, mert – Istennek hála – átrágtam magam e tárgyról szóló könyveken, még mielőtt megláttam volna, hogy a Nap tizedszer megfordul a Kos és a Halak között.

Sokkal inkább azért, mert annak idején úgy találtam, hogy spanyol földön nem olyanok a komédiák, mint ahogy első megalkotói az egész világ számára elgondolták, hanem olyanok, mint amilyenné azok a barbárok tették, akik a közönséget a bárdolatlanságokra rászoktatták. S e formájukban mára oly mértékben elterjedtek, hogy aki mégis a régi művészet szerint látna a komédiaíráshoz, hírnév és dicsőség nélkül hal

meg, mert azok között, akik a művészetről tudomást sem vesznek, hiába minden észérv és győzködés, csak a megszokás hatalma az úr.

Igaz ugyan, hogy a kevesek által ismert művészet szerint is írtam komédiát, de mivel láttam, hogy mások látványos trükkökkel teli hatásvadász komédiaszörnyekkel rukkolnak elő, és csak úgy vonzzák a közönséget (különösen a nőket!), akik e gyászos gyakorlatot szentesítik, inkább visszatértem a barbár szokásokhoz. Amikor komédiaíráshoz fogok, elzárom a szabályokat hét lakattal, kidobom Terentiust és Plautust dolgozószobámból, hogy ne is szólíthassanak meg (mert szoktak néma könyvek is kiáltani, tényleg), és a szerint a művészet szerint írok, amit azok találtak ki, akik a közönség tapsára áhítoztak. Hiszen ha a közönség fizeti a komédiákat, jogos, hogy ízlésüket kiszolgáljuk, s e célból közönségesen írjunk.

Mármost a valódi komédia célja, mint minden költeményé – vagyis poiésziszé –, hogy az emberek cselekvéseit utánozza, s az adott kor szokásait fesse. Továbbá, mint minden költői utánzás, három alkatelemből épül fel, melyek: cselekmény, rímes vers és harmónia, vagyis zene. Eddig megegyezik a tragédiával, melytől csupán abban különbözik, hogy míg a komédia egyszerű embereket és közönséges cselekményeket ábrázol, a tragédia nemes királyok tetteit. Lám, alig vétenek hibát a mi műveink!

Kezdetben jeleneteknek nevezték őket, mert közönséges cselekedeteket és üzemeket jelenítettek meg. Spanyolországban Lope de Rueda volt az e szabályok szerint megírt komédiák első képviselője. Manapság nyomtatásban forognak prózai s közönséges művei, például amelyben kézműveseket mutat be, s egy lakatos lányának szerelmét. Ekkoriban terjedt el, hogy közjátéknak nevezzék ezeket a régi komédiákat, melyekben a művészet annyiban érvényre jut, hogy egységes a cselekmény, és egyszerű emberek körében játszódik, valamint, hogy királyt sohasem lehet bennük látni. A közjátékok stílusa azonban alantas volt, s tudatlan közönségének sem a király, sem a szabályok nem hiányoztak.

Arisztotelész taglalja POÉTIKÁ-jában a komédia (egyébként nem túl világos) eredetét: Athén és Megara versengését afölött, melyik városban tűnt fel előbb. A megarabeliek szerint Epikharosz vezette be, bár Athén Magnészt szeretné inkább kitalálójának tudni. Donatus azt mondja, hogy az antik áldozati szokásokból ered minden, és az első tragédia szerzőjeként Theszpiszt jelöli meg, az első komédiaszerzőnek pedig Arisztophanészt mondja – Horatius nyomán, aki ugyanezt állítja. Homérosz a komédia mintájára alkotta meg az ODÜSSZEIÁ-t, míg az ILLÁSZ a tragédiára híres példa. Ezek nyomán neveztem „tragikus eposz”-nak JERUZSÁLEM-emet, amiképp a kiváló költő, Dante Alighieri művét mindenki komédiának nevezi, hiába sajnálkozik efelett Manetti.¹

Mindenki tudja, hogy – mivel rágalmazónak találták – egy időre elhallgatott a komédia. Ekkor született a satíra, mely még kegyetlenebb volt, ezért még hamarabb letűnt, s az újkomédiának nyitott utat. Először csak kórus játszott, aztán egyre több színészt vezettek be, mígnem Menandrosz – akit Terentius is követett – kellemetlennek találta és mellőzte a kórust. Terentius mindazonáltal jobban tisztelte a szabályokat, mert sosem keverte a komikus stílust a tragikus nagysággal. Ez utóbbiért hibáztatták annyian Terentiussal szemben Plautust.

A tragédia cselekménye történelmi, míg a komédiáé kitalált, és azért hívják a tárgyát planipediának, vagyis alantasnak, mert a színészek kothurnusz nélkül adták elő. Fajtái voltak: mimosz, *comedia palliata*, továbbá *togata*, *atelana* és *tabernaria*; azaz, mint napjainkban is, volt bőven sokféle komédia.

¹ Antonio di Tucci Manetti (1423–1497) Dante POKLÁ-hoz írt kommentárt.

Az athéniak darabjaikban csak finoman bírálták a hibákat és rossz szokásokat, továbbá a szerzőt és a rendezőt díjjal tüntették ki. Nemhiába mondja Cicero a komédiát – a történetírás mellett – a szokások tükrének és az igazság élő képmásának. Igen megtisztelő megállapítás, s ebből is látható, hogy a komédia minden dicsőítést megérdemel.

Azt mondjátok, e zavaros mű leírása pusztán tankönyvfordítás, és már elegetek van belőle? Pedig higgyétek el, hogy szükséges volt emlékezetetekbe idéznem néhány effajta dolgot, hogy belássátok: ahhoz, amit kértek, vagyis hogy állítsam össze a spanyol komédiaírás művészetét (itt, ahol minden, amit csak írtak, vét a szabályok ellen), és mondjam meg, milyenek legyenek napjainkban az antikkal ellentétben, mely elveken nyugodjanak; mindehhez a tapasztalatomra és nem a művészetbeli tudásra kell hagyatkoznom, mert a művészet igazat mond ugyan, ám az oktan nép nem vesz róla tudomást.

Ha a komédiaírás művészetére vagytok kíváncsiak, nemes elmék, kérlek, olvassátok a bölcs udineit, Robortellót; ám meglátjátok, hogy amit Arisztotelészről s továbbá a DE COMEDIA-ban ír, bár sok könyvben elterjedt, mára bizony jócskán összekeveredett.

Ha viszont azok tapasztalatára vagytok kíváncsiak, akik napjainkban alkotnak, elmondom, amit magam tudok. Ám legyetek elnézők, hiszen – mivel a közönség határozza meg a maga törvényeivel e komédiaszörny torz körvonalait – engedelmeskednem kell annak, aki parancsolni mer nekem. Most tehát azt mondom el nektek, hogyan szeretném – ha már a szabályok követése lehetetlen – mintegy a közönség hibáit kijavítani s a két véglet között az arany középutat meglegelni.

A tárgy megválasztásakor ne törődjeteK vele – a szabályok nevében én kérek elnézést –, hogy királyokról szól-e. Megértem persze, hogy uralkodónk, az elmés Fülöp, Spanyolország királya feldühödött, amikor meglátta a színpadon a királyt; akár azért, mert a művészet szabályainak ellentmond, akár azért, mert a királyi méltósághoz nem illő, hogy áruhában járjon az egyszerű emberek között.

Voltaképp ezzel az antik komédiához térünk vissza, amelyben – mint Plautusnál látjuk – isteneket vittek színre, például Jupitert az AMPHITRUÓ-ban. Isten a tanúm, milyen nehezemre esik ezt a gyakorlatot elfogadnom, hiszen Plutarkhosz, Menandroszról szólván, nem találta jónak az antik komédiát. De mivel amúgy is elszakadtunk a szabályoktól, és itt Spanyolországban ezerszer hágjuk át őket, jobb, ha a hozzáértők ez egyszer hallgatnak.

Darabotok tragikus és komikus, Terentius és Seneca keveréke; felerészt emelkedett, másutt pedig nevetető legyen. Még ha újabb Minótauros születik is így, az effajta változatosság felettébb gyönyörködtet, amint azt bizonyítja számunkra a természet. A természet szépsége ugyanis változatosságában rejlik.

Ne feledjétek, hogy a darab egyetlen cselekményre épüljön, s vegyétek figyelembe, hogy a mese semmiképpen se legyen epizodikus, vagyis ne ékelődjék közbe semmi olyasmi, ami eltérítene a fő témától; és arra is figyeljeteK, hogy ne lehessen darabotok egyetlen részét sem anélkül kihúzni, hogy ne látná kárát a többi.

Arra viszont nem fontos odafigyelnetek, hogy a cselekmény egy nap leforgása alatt játszódjék (hiába tanácsolja ezt Arisztotelész), mert tanításától már amúgy is eltértünk, amikor a tragikus sorsot az alantas komikum egyszerűségével kevertük. Játszódjon azért a lehető legrövidebb idő alatt, kivéve, ha olyan történetet dolgoztok fel, ami több év alatt pereg le. Ez esetben az idő a felvonások között, vagy ha szükséges, valamelyik szereplő helyváltoztatása során teljen. Ez persze zavarja azokat, akik nem tudják követni; de minek megy színházba az olyan, aki hagyja magát zavartatni? Ó, mennyien hányják mostanság magukra a keresztet, hogy akár évek peregnek le a darab szerint

reggeltől estig. Vajon mit szólnának, ha napfordulásnyi ideig tartana a darab? Figyelembe véve a spanyol ember dühét, aki nem nyugszik, ha nem jutunk el két órában a Teremtéstől a Végítéletig, úgy vélem, ha már ez ügyben a közönség ízlése szerint kell cselekednünk, a cél érdekében jogos minden eszközt bevetni.

A választott témát először dolgozzátok ki prózában, majd osszátok háromfelvonásnyi időre, mégpedig úgy, hogy egyik se haladja meg a napfordulásnyit. Virués kapitány,² a jeles elme vezette be a háromfelvonásos komédiát, korábban ugyanis négy lábbon állt, mint a kisgyermek – ebből is látszik, hogy akkoriban még gyermekcipőben járt. Tizenévesen még magam is négy felvonásban és négyívnyit írtam (egy ív egy felvonásnak felelt meg). Akkoriban a három felvonásközben három rövid közjátékot adtak (ma alig egyet), s a darab után táncot. Bár a tánc is a komédia része – amint Arisztotelész, Athénéész, Platón és Xenophón levezeti –, szidták erkölcstelensége miatt, például amikor Kallipidész az antik kórust figurázta ki. Két részre osztva a cselekményt, a bonyodalmat a legelejétől szőjétek, késleltessétek az átmenetet, és az oldást az utolsó jelenetre tegyétek, mert ha megtudja a közönség, mi lesz a darab vége, arccal az ajtók felé s háttal a színpadnak fordul: hiába is figyelne már harmadik órája, ha nincs semmi új-donság, amire érdemes volna várnia.

Lehetőleg mindig legyen a színpadon valaki, aki beszél, mert a közönség az átmenetek alatt nyugtalanodik, s a történet maga is túlságosan megnyúlik. Igaz azonban, hogy – amellet, hogy szarvashiba – olykor tetszést és nagy hatást kelt.

Kezdődjön továbbá a darab letisztult nyelven, ne pazaroljon hosszadalmas okfejtéseket és frázisokat hétköznapi dolgokra, s ezeket legföljebb két-három szereplő jelenítse meg. Ám amint a színre lépő személy rábeszél, tanácsol vagy elutasít, máris helye van a bölcsességeknek és szóvirágoknak, hiszen a valóságot kétségkívül ezek utánozzák. Elvégre amikor meggyőzünk, rábeszélünk vagy elutasítunk valakit vagy valamit, mindannyian más stílusban beszélünk, mint egyébként. Arisztidész rétor mutatott példát nekünk, aki azt írta, hogy a komikus nyelvezet legyen egyszerű, tiszta, áttetsző, és hozzátette, hogy az emberek hétköznapi szóhasználatából merítsen, s ne a hivatalos beszédmódból, mert akkor a pár- és magánbeszéddek túl ragyogók, csengők és díszesek lennének. Ne idézzétek az Írásokat, és ne spékéljétek a szöveget különönc szavakkal, mert ha a folyó beszédet akarjátok utánozni, nincs helye benne Pankhaiának,³ Metaurusznak,⁴ hippogriffnek, szeráfnak vagy kentaurnak.

Ha azonban a király szólalna meg, utánozza a lehető legjobban a királyi méltóságot. Ha öreg beszél, igyekezzen szerényen s bölcsen szólni. A szeretőket olyan érzelmekkel fessétek, hogy rendkívüli mértékben felzaklassanak mindenkit, aki csak hallja őket; a monológokat pedig oly módon, hogy a színész szavalás közben valósággal átváltozzon, s ha kikel magából, zaklassa fel a hallgatót is. Tépeldődjön és beszéljen magában, és ha epekedik, akkor is tanúsítson a hölgyek iránt kellő tiszteletet. A dámák viselkedjenek hölgyekhez méltón, de ha férfiruhát öltenének, tettük nyerjen megbocsátást. Ezt azért mondom, mert az álruhás hölgyek különös tetszést szoktak aratni. Tartózkodjatok a valószínűtlen elemektől, mert törvény, hogy csak a valószínű ábrázolása megengedett. A lakáj ne értekezzen fennkölt témákról, és ne szóvirágokban beszéljen, mint azt némely

² Cristóbal de Virués (1550–1614) költő, részt vett a lepantói csatában, majd Seneca stílusában írt tragédiákat az 1580-as években.

³ Sziget a görög mitológiában, a spanyol barokk színdarabok népszerű fiktív helyszíne.

⁴ A mai Metauro folyó mellett győzték le a rómaiak i. e. 207-ben a Hasdrubal vezette karthágói sereget.

külföldi darabban láttuk; valamint semmi esetre se mondjon ellent a szereplő annak, amit korábban mondott, és ne legyen feledékeny, mert még Szophoklésznek is szemérvetik, miért nem emlékszik Oidipusza arra, hogy ő maga ölte meg Laioszt. Végződjének a jelenetek csattanóval, bájos, szellemes és elegáns sorokkal, oly módon, hogy a színről kilépő ne keltsen csalódást. Az első felvonás vázolja az alaphelyzetet, a másodikban az események bonyolódnak, úgy, hogy a harmadik közepéig senki se sejtse, mi lesz a végkifejlet. Ha lehet, vezessétek félre a közönséget, hogy amikor már épp azt hinnék, értik a történeteket, valójában jócskán tévedjenek. Okosan illesszétek a verselést a tárgyhoz! A decima jó a panaszhoz, a szonett illik az epekedőkhöz, az elbeszélések románcot kívánnak, habár az oktáva még jobban áll nekik. A tercínák komoly tárgyhoz valók, a redondilla pedig a szerelmi ügyletekhez. A retorikai alakzatok közül fontos az anadiplosis vagy szóismétlés, aztán a verssorok elején az anafora, továbbá az ironia és aporia, valamint a megszólítás és a felkiáltás.

A csalóka igazság eszköze – ahogy Miguel Sánchez⁵ kitalálta és darabjaiban alkalmazta – szintén sikeresnek tűnik. A félreérthető szavak és kétértelműségek okozta bizonytalanság mindig nagy sikerre számíthat a közönség körében, mert mindenki azt hiszi, csak ő érti, mire céloz a színész. Legjobbak a becsülettel kapcsolatos esetek, ezek ugyanis mindenkit erősen felzaklatnak. Hasonlóképp jók a hősi erényről szóló mesék is, hiszen az erényt mindenütt tisztelik. Nemegetszer láthatjuk, hogy amikor egy színész árulót alakít, oly gyűlöletessé válik a közönség szemében, hogy amikor valamit vásárolni akar, ki sem szolgálják, vagy elmenekülnek előle, ha szembejön az utcán. Ellenben ha erényes, hitelt kap és megvendégelik, sőt még a főrangúak is tisztelik és szeretik, kedvét keresik, jutalmazták és éltetik.

Minden felvonás négy rendes ívnyit tegyen ki, mert tizenkét ív az a mérték, ameddig a hallgatóság türelme kitart. A satirikus részek ne legyenek túl nyíltak és leplezetlenek, mert, mint ismeretes, ez okból tiltották be a komédiákat görög és itáliai földön. Csípjen a darab, de ne gyalázkodjon, és ha netán rágalmaz, ne reméljen sikert avagy hírnevet.

Az eddigieket mindenki, aki nem mélyedt el az antik művészetben, veheti nyugodtan aforizmának – részletesebb kifejtést sajnos nem enged az idő. Ami még a díszletek három fajtáját illeti, szól róla Vitruvius, és tárgyalják olyan szerzők, mint Valerius Maximus vagy Petrus Crinitus, de episztoláikban Horatius s mások is leírják, milyenek legyenek a vásznak és a ligetek, bárányok, házak és festett márványok.

A jelmezekről Pollux grammatikus értekezett, ha valami e tekintetben útmutatásra volna szükségetek, ámbátor Spanyolországban a komédia frissen kialakult barbár szokásai szerint eltűr a színpad törököt keresztény gallérban vagy akár rómaiakat magas sarkú cipőben.

Mindent egybevetve, senkit sem mondhatok barbárabbnak, mint önmagam, mivel a művészettel szembemenő szabályokat merészelek alkotni, s hagyom magam a közönséges áramlatával sodortatni, amiért tudatlannak mondanak olasz és francia földön. De mit tegyek, ha egyszer megírtam – azzal együtt, amelyiket e héten fejeztem be – vagy négyszáznolcvanhárom színdarabot? Mert, hat kivételével, az összes súlyosan vétett a művészet ellen. Akárhogy is, bár belátom, jobbak lettek volna, ha máshogy írtam volna meg őket, tartom magam ahhoz, amit megírtam, mert gyakran épp a szabályok ellen vétő az, ami a közönség ízlésének megfelel.

⁵ Miguel Sánchez Requejo itáliai származású ünnepelt Lope-kortárs spanyol komédiaíró.

*Humanae cur sit speculum comoedia vitae,
quaeve ferat juveni commoda, quaeve seni,
quid praeter lepidosque sales, ex cultaque verba
et genus eloquit purius inde petas,
quae gravia in mediis occurrant lusibus, et quae
jucundis passim seria mixta jocis;
quam sint fallaces servi, [et] quam improba semper
fraudeque et omnigenis foemina plena dolis;
quam miser, infelix, stultus, et ineptus amator,
quam vix succedant, quae bene coepta putes.⁶*

Figyeljétek a darabokat, a művészet tanítását pedig ne vitassátok! Előbb-utóbb úgyis rájöttök, hogy a komédiát hallgatva meg lehet tudni mindent.

Pintér Tibor

A ZENEMŰ AURÁJA

Walter Benjamin és a hangfelvétel

Walter Benjamin A MŰALKOTÁS A TECHNIKAI SOKSZOROSÍTHATÓSÁG KORSZAKÁBAN című esszéje a modern médiatudományoknak, a műkritikának, az esztétikának – hogy csak a legfontosabbakat említsem – megkerülhetetlen írásává vált. Nem véletlenül. Benjamin arra figyelte fel a harmincas évek végén, ami mára a technológiai tökéletesedés miatt mindennapos jelenséggé vált. Nevezetesen: műalkotásokkal elsősorban reprodukciókon keresztül találkozunk, reprodukált művek tömege kíséri életünket nap mint nap. A Benjamin szövegének keletkezése óta eltelt több mint hetven év alatt a régi, már tökéletesedett reprodukciós eljárások (öntés, veret, fa- és rézmetszet, litográfia) mellett az újabbak (fotográfia, film, hangfelvétel) szédületes technikai fejlődést értek el. Mindezek az átfogó digitális technológiának, valamint az internet elterjedésének köszönhetően olyan tömeges méretű kéznél lévő anyagokká váltak, amelyek példátlan lehetőséget kínálnak a műalkotások megismerésére, vagy, kissé szkeptikusabban fogalmazva, elérhetőségére. Az internet korában előállt az a történelemben soha nem tapasztalt helyzet, hogy elviekben a világ kulturális össztermékének minden darabja elérhető.

Írásom ennek az irdatlan átalakulásnak egy szegmensére kíván rávilágítani: a zene, szorosabban a hangfelvétel Benjamin által explicit vagy implicit módon felvetett kér-

⁶ Miért az élet tükrö a komédia? Miért tetszik öregnek és fiatalnak? Mi mással hat, mint bájával és ízeivel, nemes szavaival és ékesszólással? Fölvet-e súlyos kérdéseket a sok bohózat közepette, és a víg tréfákat miféle komoly dolgokkal keveri? – kérdezed. Mily hamisak szolgálai, mily romlott a nő benne, tele megcsalással és mértéktelen képmutatással! Mily boldogtalanok, nyomorultak, oktalanok és balgák a szerelmeseik; és hogy megbonyolódik, ami az elején oly egyszerűnek tűnt! – véled.